

II. Мета вивчення навчальної дисципліни

Мета вивчення дисципліни – оволодіти вищою формою пізнання права, поглибити філософсько-правове знання універсальних чинників та цілей створення права. На меті курсу є засвоєння та практичне опрацювання уявлень і базових понять філософсько-правової рефлексії, вміння розрізняти й співставляти її ключові категорії, виявляти їх методологічне навантаження, націленість на конкретно-наукові дослідження правової реальності та юридичної практики.

Необхідною вимогою освоєння курсу філософії права є передусім розуміння ролі *філософсько-правової рефлексії* у становленні онтологічної, методологічної й аксіологічної складових соціогуманітарного знання. Саме оволодіння й застосування форм та прийомів філософсько-правової рефлексії щодо різноманітних виявів буття права як особливого духовного явища і специфічної форми суспільних відносин в інститутах та процесах економічної, політичної, духовної сфер суспільства є принциповим для концепції вищої юридичної освіти.

Предмет філософії права охоплює світ права в його універсальній цілісності, внутрішню сутність та зовнішні форми виявлення права (правові явища). Оскільки відповідний курс читається для юристів більшості європейських вузів, то його актуальність для спеціалістів-правознавців зумовлюється ще й нагальною потребою сягнути підвалин європейський рівня правової освіти. Адже сутнісна розробка проблем філософії права сприяє розвитку всього комплексу юридичних наук і є необхідною передумовою підвищення їх теоретичного рівня, ефективності правового впливу на основні сфери життя суспільства. Тим самим філософія права набуває фундаментального значення для розвитку правознавства в цілому і кожної його галузі.

Завданням дисципліни є надання знань з основних наукових проблем, предмету й завдань філософії права, основних способів та історичних типів праворозуміння, його природних і соціальних витоків; методології пізнання правової реальності та методології юридичної практики; онтологічних, антропологічних, аксіологічних та інституційних проблем філософії права, й зрештою, філософсько-правових питань формування правової держави та правового суспільства в Україні.

Оволодіння базовими знаннями з філософії права відповідним чином передбачає формування у студентів умінь використовувати філософсько-правовий аналіз у практичній діяльності, орієнтуватись у філософсько-світоглядних, онтологічних, антропологічних, аксіологічних тощо підставах походження, сутності й цивілізаційного призначення права, на основі філософсько-правових знань прогнозувати розвиток суспільно-політичних змін, правосвідомості та правового життя в Україні й світі.

В результаті вивчення навчальної дисципліни «Філософія права» студент має набути **компетенції**:

Знати:

- основний зміст всіх розділів програми, вільно володіти термінологічним апаратом філософії права;
- передумови виникнення філософії права, її предметну, методичну і функціональну особливість;
- теоретичні джерела і практичні засади філософії права;
- причини упередженого відношення до філософії права в радянській юридичній науці та філософії;
- «активи» і «пасиви» філософського осмислення права у розв'язанні тих чи інших питань практичної юриспруденції;
- основні напрями та зміст творчої співпраці представників філософії права з представниками інших філософських течій сучасності;
- методологічний потенціал філософії права у реалізації міждисциплінарних досліджень.

Розуміти:

- специфіку права як об'єктивного феномену в руслі отримання юридичної чи філософської освіти;
- метафізичний характер філософського осмислення права;
- причини актуальності правової проблематики впродовж всієї історії розвитку філософії;
- основоположне значення філософії права для побудови сучасного правового суспільства і підвищення правової культури;
- позитивний вплив філософсько-правової рефлексії на розвиток вітчизняної юридичної науки;

Вміти:

- на основі ґрунтовного знання філософії права опанувати самостійним стилем мислення, засвоїти специфіку філософського осягнення дійсності;
- розкрити специфіку філософсько-правового способу мислення і практичного діяння;
- застосувати принципи і настанови філософії права до аналізу та розв'язання конкретних юридичних проблем;
- аналізувати першоджерела з філософії права і виробити власну позицію стосовно актуальних правових проблем;
- обґрунтувати можливості і позитивне значення філософського бачення сучасних правових проблем у його сумірності з нормами моралі;
- довести актуальність філософії права як практичної філософії в житті людини;
- здійснити філософське розмежування основних типів праворозуміння і правообґрунтування.

Місце в структурно-логічній схемі спеціальності. Академічна навчальна дисципліна «Філософія права» - складова циклу професійної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», і є важливою для вивчення інших дисциплін на спеціальності «Право».

IV. Критерії оцінювання результатів навчання

Під час вивчення дисципліни застосовується поточний, модульний та підсумковий контроль.

Поточний контроль проводиться для оцінювання рівня навчальних досягнень під час семінарських, практичних занять та якості виконання індивідуальної і самостійної роботи та передбачає перевірку рівня засвоєння знань, умінь і навичок студентом з кожного окремого модуля навчальної дисципліни.

Поточний контроль – проведення семінарських занять, відпрацювання академічних заборгованостей.

Поточний контроль під час проведення семінарських занять передбачає перевірку рівня засвоєння знань, умінь і навичок студентом з кожного окремого навчального (змістового) модуля навчальної дисципліни та їх корекцію. Прозорість оцінювання рівня знань студентів забезпечується чіткими критеріями.

Модульний контроль – визначає якість виконаної студентом навчальної роботи з певного навчального (змістового) модуля та оцінюється за сукупними підсумками поточної успішності, включаючи виконану індивідуальну, самостійну та модульну контрольну роботу.

Підсумковий контроль – виставляється як сума балів з усіх модулів навчальної дисципліни та обраховується, як правило, як середнє арифметичне складових модулів.

По закінченню вивчення навчальної дисципліни студент складає екзамен.

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЕСТ8	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 - 100	A	відмінно	Зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
68-74	D	задовільно	
60-67	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Форма контролю
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	
Відвідування лекцій	1	11	11	6	6	Екзамен
Відвідування семінарсько-практ. занять	1	5	5	3	3	
Робота на семінарсько-практичному занятті	10	5	50	3	30	
Виконання завдань для самостійної роботи	5	1	5	1	5	
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	
Виконання ІНДЗ	30					
Разом	-		96	-	69	
Максимальна кількість балів:			195			

195:100=1,95 Студент набрав Х балів; Розрахунок: Х: 1,95 = загальна кількість балів ЄКТС студента.	100
--	------------

Критерії оцінювання ІНДЗ (навчально-педагогічного дослідження у вигляді есе)

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна оцінка (у балах)
1	Формулювання мети і завдань роботи	2
2	Складання плану, чіткість і послідовність викладу матеріалу	3
3	Обґрунтоване розкриття проблеми, аналіз різних інформаційних джерел (наукових видань, навчальної літератури, періодичних видань, матеріалів мережі Internet), критична та незалежна оцінка різноманітних точок зору, позицій, аргументів	10
4	Зв'язок з реальною практикою, аналіз діяльності окремих організацій, конкретних проблемних ситуацій	5
5	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання поставлених завдань, творчий підхід до виконання ІНДЗ	5
6	Якість оформлення роботи	5
	Разом	30

V. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування студентами результатів вивчення дисципліни «Філософія права» є:

- семінарсько-практичне заняття;
- усний виступ;
- виконання письмового завдання;
- тестування;
- есе, дайджест;
- реферат;
- ведення опорного конспекту лекцій;
- письмова контрольна робота;
- інші види навчально-наукової роботи (участь у гуртках, наукових конференціях тощо);
- підсумкова модульна робота;
- екзамен.

VI. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ пп	Курс 1 Семестр 1 Обсяг в кредитах ЄКТС/Всього годин 4/ 120	Кількість годин, з них:						
		Денна форма				Заочна форма		
		Лекції (Л)	Семін. зан. (СЗ)	Сам. роб. студ. (СРС)	Форма контролю			
Назва теми								
Змістовий модуль I. Предмет, метод і завдання, історичні типи філософії права								50
1.	Предмет філософії права	2	1	6	У, ПК, Т,СР,Р	1		
2.	Сутність права у контексті предмету філософії права	2	1	6	У, ПК, Т,СР,Р		1	
3.	Методологія філософії права	2	1	6	У, ПК, Т,СР,Р	1		
4.	Історичні типи філософії права. Загальна характеристика розвитку	4	1	6	У, ПК, Т,СР,Р			
5.	Позитивне право та історичні типи концепцій правового позитивізму	4	1	7	У, ПК, Т,СР,Р	1		
6.	Історичні типи концепцій природного права	4	1	7	У, ПК, Т,СР,Р	1		
7.	Філософія права у XX столітті	4	2	7	У, ПК, Т,СР,Р		1	
	МКР-1		2		К, МКР1			
Змістовий модуль II. Основні проблеми філософії права								62
8.	Правова антропологія	4	1	6	У, ПК, Т,СР,Р	1		

9.	Правова аксіологія	4	1	6	У, ПК, Т,СР,Р	1		
10.	Правосвідомість і правова культура	2	2	6	У, ПК, Т,СР,Р			
11.	Інституційний вимір права	2		7	У, ПК, Т,СР,Р			
	МКР-2		2		К, МКР2			
		34	16	70		6	2	112
	Разом годин:	120						
	Форма контролю	екзамен						

Форми контролю:

Усне опитування – У

Тестування – Т

Перевірка конспектів – ПК

Перевірка завдань для самостійної роботи – СР

Контрольні роботи – КР

Реферати – Р

Колоквіум – К

Модульна КР – МКР

6.1. Плани лекцій

Змістовий модуль І. Предмет, метод і завдання філософії права

Тема 1. ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

1. Предмет філософії права.

2. Філософія права як самостійна юридична дисципліна у системі соціально-гуманітарних наук.

3. Основні питання філософії права та її функції.

Література: 1 - 4, 5, 6, 19, 21, 25, 26, 35, 36 - 40, 46, 47; 3, 5, 6, 12, 21, 22, 30.

Тема 2. СУТНІСТЬ ПРАВА У КОНТЕКСТІ ПРЕДМЕТУ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

1. Право як принцип формальної рівності.

2. Право як форма і міра свободи.

3. Справедливість як правова категорія й абстрактне вираження права.

4. Основні форми буття права: ідея права, закон, правове життя.

Література: 2, 3, 4, 25, 26, 39, 40, 46; 19, 21, 22, 28, 30.

Тема 3. МЕТОДОЛОГІЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

1. Сутність методології права та її рівні.

2. Основні типи право розуміння: правовий позитивізм і природно-правове мислення.

3. Правовий суб'єктивізм, правовий об'єктивізм та інтерсуб'єктивізм як способи обґрунтування права.

Література: 2 - 6, 25, 38, 39, 40, 46, 47; 3, 5, 12, 21, 29, 30.

Тема 4. ІСТОРИЧНІ ТИПИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ.

1. Філософсько-правові ідеї країн Стародавнього Сходу.

2. Філософія права Античності та Середньовіччя.

3. Філософсько-правова думка доби Відродження та Реформації.

4. Філософсько-правова думка Київської Русі.

5. Філософсько-правова думка в Києво-Могилянській академії.

6. Філософсько-правові ідеї у творчості діячів української культури.

Література: 5 - 8, 10 - 14, 18, 20, 22 - 27, 31, 33, 39 - 43, 46, 48; 1, 8, 9, 11, 13-18, 20, 24, 25.

Тема 5. ПОЗИТИВНЕ ПРАВО ТА ІСТОРИЧНІ ТИПИ КОНЦЕПЦІЙ ПРАВОВОГО ПОЗИТИВІЗМУ

1. Генеза типів теоретико-правової раціональності. Позитивне право як форма права. 2. Сціентистські варіанти праворозуміння: правовий позитивізм (правовий етатизм, аналітична філософія права, нормативізм), соціологічна юриспруденція, психологічна школа права.

3. Співвідношення права і закону в концепціях юридичного позитивізму.

4. Лібертарна модель співвідношення права і закону.

5. Право і влада. Проблема правового оцінювання влади. Сила і влада. Легітимне право.

6. Юридичний позитивізм. Чиста теорія права. Аналітична юриспруденція.

Література: 3 - 6, 16, 18, 25, 31, 39, 40, 46; 9, 15, 21, 30.

Тема 6. ІСТОРИЧНІ ТИПИ КОНЦЕПЦІЙ ПРИРОДНОГО ПРАВА

1. Філософсько-правове значення поняття “природне право” у його співвідношенні з поняттям “позитивне право”.

2. Природне право як ідеї розуму. Право як вияв законів природи.

3. Сучасні проблеми філософії природного права.

Література: 3 - 6, 16, 18, 25, 31, 39, 40, 46; 1, 4, 6 - 8, 13, 17, 24, 25.

Тема 7. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА У ХХ СТОЛІТТІ

1. Концепції неокантіанства, неогегельянства, “відродженого” природного права, аналітичної юриспруденції.

2. Феноменологічна теорія права. Правовий екзистенціалізм. Юридична герменевтика. Сучасний теоретико-правовий дискурс.

3. Комунікативна теорія права. Правова інтерсуб’єктивність. Правова комунікація.

Література: 2, 3, 4, 16, 19, 25, 26, 32, 39, 40, 46, 48; 5, 19, 21 – 23, 27 – 30.

Змістовий модуль II. Основні проблеми філософії права

Тема 8. ПРАВОВА АНТРОПОЛОГІЯ

1. Поняття правової антропології. Феноменологічна сутність людини: комунікативна відкритість світові.

2. Філософський зміст і обґрунтування прав людини.

3. Гуманістична природа права.

Література: 1, 4, 21, 24, 29, 30, 36, 39, 40, 46, 47, 49; 1, 4, 7, 9, 13, 15, 24 – 26, 28.

Тема 9. ПРАВОВА АКСІОЛОГІЯ

1. Право і цінності. Ціннісні основи права.

2. Свобода як цінність. Право як форма свободи. Право та рівність.

3. Справедливість як основна правова цінність.

Література: 2, 9, 16, 25, 26, 32, 39, 40, 46; 21 - 23, 28 - 30.

Тема 10. ПРАВОСВІДОМІСТЬ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА.

1. Правосвідомість як проблема філософії права.

2. Правові почуття. Правові навички. Правова звичка. Правові знання.

3. Функції правосвідомості (пізнавальна, оцінювальна, регулятивна).

Література: 1- 4, 7, 19, 25, 26, 35, 39, 40, 46, 48, 49, 50; 21 - 23, 28 - 30.

Тема 11. ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР ПРАВА

1. Поняття соціального інституту і його ролі у здійсненні права.

2. Співвідношення влади і права. Поняття легітимності й легітимації. Процедура легітимації. Види легітимації.

3. Поняття правової держави. Громадянське суспільство. Принцип поділу влади. Верховенство права (правового закону).

Література: 1- 5, 9, 13, 15, 21, 24, 29, 30, 34, 36, 39, 40, 46, 47, 49; 3, 6, 13, 21, 22, 29, 30.

6.2. Плани семінарських (практичних, лабораторних) занять

Завданнями семінарських занять є:

- поглиблення теоретичних знань, отриманих на лекціях;
- заохочення студентів до аналізу джерел права, активної творчої роботи із самостійного опрацювання рекомендованої літератури;
- вироблення у студентів умінь використовувати філософсько-правовий досвід зарубіжних країн в практичній діяльності, на основі історико-правових знань прогнозувати суспільно-політичне життя в Україні;
- стимулювати у студентів прагнення на основі знання правових систем минулого вдосконалювати правову культуру, розуміти значення державно-правових інститутів у житті суспільства.

Вивчення актуальних проблем філософії права передбачає підготовку студентами рефератів по темах, які вказуються у планах семінарських занять. При підготовці рефератів студенти використовують як основну так і додаткову літературу, проводять власний аналіз та реферування літературних джерел. Реферати заслуховуються та обговорюються на семінарських заняттях, кращі з них можуть бути рекомендовані на розгляд у наукових студентських гуртках, конференціях.

I модуль

Тема 1. ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

1. Предмет філософії права та її функції.

2. Філософія права як самостійна юридична дисципліна у системі соціально-гуманітарних наук.

3. Право як принцип формальної рівності.

4. Право як форма і міра свободи.

5. Справедливість як правова категорія й абстрактне вираження права.

6. Основні форми буття права: ідея права, закон, правове життя.

Теми рефератів

1. Предмет філософії права.

2. Філософія права в системі соціогуманітарних наук.

3. Теорія права і філософія права: їх співвідношення.

4. Теорії право розуміння.

Література: 1 - 4, 5, 6, 19, 21, 25, 26, 35, 36 - 40, 46, 47; 3, 5, 6, 12, 21, 22, 30.

Тема 2. МЕТОДОЛОГІЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

1. Сутність методології права та її рівні.

2. Основні типи право розуміння: правовий позитивізм і природно-правове мислення.

3. Правовий суб'єктивізм, правовий об'єктивізм та інтерсуб'єктивізм як способи обґрунтування права.

Теми рефератів.

1.Методологія пізнання права і методологія юридичної практики.

2.Філософська і правова герменевтика.

Література: 2 - 6, 25, 38, 39, 40, 46, 47; 3, 5, 12, 21, 29, 30.

Тема 3. ІСТОРИЧНІ ТИПИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ.

1. Філософсько-правові ідеї країн Стародавнього Сходу.

2. Філософія права Античності та Середньовіччя.

3. Філософсько-правова думка доби Відродження та Реформації.

4. Філософсько-правова думка Київської Русі.

5.Філософсько-правова думка в Києво-Могилянській академії.

6.Філософсько-правові ідеї у творчості діячів української культури.

Теми рефератів.

1.Досократівська філософія права.

2. Поняття справедливості у вченні Платона.

3.Природна основа справедливості у філософсько-правовому вченні Цицерона.

4. Філософсько-правові ідеї Т.Аквінського.

5.Філософсько-правові ідеї Київської Русі.

Література: 5 - 8, 10 - 14, 18, 20, 22 - 27, 31, 33, 39 - 43, 46,48; 1, 8, 9, 11, 13-18, 20, 24, 25.

Тема 4. ПОЗИТИВНЕ ПРАВО ТА ІСТОРИЧНІ ТИПИ КОНЦЕПЦІЙ ПРАВОВОГО ПОЗИТИВІЗМУ

1.Генеza типів теоретико-правової раціональності. Позитивне право як форма права. 2.Сцієнтистські варіанти праворозуміння: правовий позитивізм (правовий етатизм, аналітична філософія права, нормативізм), соціологічна юриспруденція, психологічна школа права.

3.Співвідношення права і закону в концепціях юридичного позитивізму.

Теми рефератів.

1.Лібертарна модель співвідношення права і закону.

2.Право і влада.

3.Юридичний позитивізм.

Література: 3 - 6, 16, 18, 25, 31, 39, 40, 46; 9, 15, 21, 30.

Тема 5. ІСТОРИЧНІ ТИПИ КОНЦЕПЦІЙ ПРИРОДНОГО ПРАВА

1.Філософсько-правове значення поняття “природне право” у його співвідношенні з поняттям “позитивне право”.

2.Природне право як ідеї розуму.

3.Сучасні проблеми філософії природного права.

Теми рефератів.

1.Антична філософія права: у пошуках начал справедливості.

2. Ідея природного права в Середні віки.

3.Природно-правові концепції Нового часу.

Література: 3 - 6, 16, 18, 25, 31, 39, 40, 46; 1,4, 6 – 8, 13, 17, 24, 25.

Тема 6. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА У ХХ СТОЛІТТІ

1.Концепції неокантіанства, неогегельянства, “відродженого” природного права, аналітичної юриспруденції.

2.Феноменологічна теорія права. Правовий екзистенціалізм. Юридична герменевтика. Сучасний теоретико-правовий дискурс.

3.Комунікативна теорія права. Правова інтерсуб'єктивність. Правова комунікація.

Теми рефератів.

1.Чиста теорія права Г.Кельзена.

2.Комунікативна теорія обґрунтування справедливості Ю.Габермаса.

3. Філософія права Дж.Роулса.

Література: 2, 3, 4, 16, 19, 25, 26, 32, 39, 40, 46, 48; 5, 19, 21 – 23, 27 – 30.

II модуль

Тема 7. ПРАВОВА АНТРОПОЛОГІЯ

1.Поняття правової антропології. Феноменологічна сутність людини: комунікативна відкритість світові.

2.Філософський зміст і обґрунтування прав людини.

3. Гуманістична природа права.

Теми рефератів.

1.Антропологічні основи права.

2. Філософський зміст обґрунтування прав людини.

Література: 1, 4, 21, 24, 29, 30, 36, 39, 40, 46, 47, 49; 1, 4, 7, 9, 13, 15, 24 – 26, 28.

Тема 8. ПРАВОВА АКСІОЛОГІЯ

1.Право і цінності. Ціннісні основи права.

2.Свобода як цінність.

3.Справедливість як основна правова цінність.

Теми рефератів.

1. Цінності у праві і право як цінність.
2. Право як форма свободи.
3. Право і мораль.

Література: 2, 9, 16, 25, 26, 32, 39, 40, 46; 21 - 23, 28 - 30.

Тема 9. ПРАВОВА ОНТОЛОГІЯ.: ПРИРОДА І СТРУКТУРА ПРАВА.

1. Онтологічна природа права.
2. Правова реальність: природне і позитивне право як основні структурні елементи.
3. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя.

Теми рефератів.

1. Правова реальність.
2. Форми буття права.

Література: 1, 4, 21, 24, 29, 30, 36, 39, 40, 46, 47, 49; 1, 4, 7, 9, 13, 15, 24 – 26, 28.

Тема 10. ПРАВОСВІДОМІСТЬ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА.

1. Правосвідомість як проблема філософії права.
2. Правові почуття. Правові навички. Правова звичка. Правові знання.
3. Функції правосвідомості (пізнавальна, оцінювальна, регулятивна).

Теми рефератів.

1. Сутність правової культури.
2. Правосвідомість як чинник правової держави.

Література: 1- 4, 7, 19, 25, 26, 35, 39, 40, 46, 48, 49, 50; 21 - 23, 28 - 30.

Тема 11. ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР ПРАВА

1. Поняття соціального інституту і його ролі у здійсненні права.
2. Співвідношення влади і права. Поняття легітимності й легітимачії. Процедура легітимачії. Види легітимачії.
3. Поняття правової держави. Верховенство права (правового закону).

Теми рефератів.

1. Громадянське суспільство: сучасний вимір.
2. Ознаки правової держави в Україні.
3. Принцип поділу влади як елемент механізму стримувань і противаг.

6.3. Завдання для самостійної роботи здобувачів вищої освіти

Змістовий модуль І. Предмет, призначення і методологія філософії права

Тема 1. Предмет філософії права

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте предмет філософії права і порівняйте його з предметом філософії і предметом правознавства як юридичної науки.
2. Які основні підходи до визначення предмету філософії права?
3. Які основні розділи філософії права?
4. Як співвідносяться предмет філософії права і предмет теорії права?
5. Яке місце філософії права у системі юридичних наук?
6. Яке місце філософії права в системі філософських наук?
7. Які завдання та функції філософії права?
8. У чому полягає пізнавальна цінність філософії права?
9. В чому практична корисність філософії права?
10. Як співвідносяться предмет філософії права з предметом соціології права?

Практичні завдання

1. Роль і значення філософії права у системі філософських наук?.
2. Місце та роль філософії права у системі юридичних наук.
3. Структура філософсько-правового знання.
4. Визначення сутності права теорією держави і права та філософією права.

Література: 4, 5, 19, 25, 26, 35, 36, 39, 40.

Тема 2. Сутність права у контексті предмету філософії права

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте складові сутності права.
2. Що означає поняття формальної рівності у праві?
3. Охарактеризуйте абстрактне формальне рівне право і набуті права осіб.
4. Охарактеризуйте абстрактне формальне рівне право і соціальні права громадян.
5. Охарактеризуйте формальне рівне право як масштаб порівняння фактично нерівних прав людей.
6. Розкрийте поняття свободи у філософії та праві.
7. Що таке свобода та свобода волі, свобода вибору поведінки та дій.
8. Дайте характеристику права як волевиявлення особи.
9. Розкрийте фундаментальне значення свободи у людському бутті. Що означає свобода як цінність?
10. Охарактеризуйте роль і значення права у захисті свободи особи.

11. Розкрийте історичність феномену свободи в розвитку людської цивілізації.
12. Розкрийте співвідношення понять свободи, відповідальності та вини в історії світової цивілізації.
13. Охарактеризуйте право як припис і право як змагальність.
14. Співставте поняття державно-правового примусу і свободи вибору в поведінці людей.
15. Розкрийте значення поняття справедливості для права.
16. Дайте характеристику поняття справедливості як основи легітимізації правопорядку.
17. Розкрийте історичність уявлень про справедливість в історії цивілізації.
18. Розкрийте співвідношення уявлень про справедливість і соціально-правову рівність.
19. Як співвідносять поняття ідеї права, закону та правового життя? Що є основою розрізнення цих понять? Що означає поняття рівнів буття права?
20. Як співвідносяться поняття правового буття, правової реальності та правової дійсності?
21. Що таке правова онтологія? Які можна виділити рівні буття права?
22. Що таке суще та належне у праві?
23. Розкрийте зміст поняття правової реальності та значення поняття ідеального у праві.
24. Охарактеризуйте правову дійсність як єдність ідеально-нормативного та фактично-реального у праві.
25. Співставте поняття дії права та правової дійсності. Розкрийте співвідношення понять ідеї права (належного), закону (правової реальності) та правового життя (правової дійсності та рівня дії права).

Практичні завдання:

1. З'ясувати сутнісну своєрідність розуміння права як структури фактичної впорядкованості, права як структури приписів та права як здійсненого нормативного порядку (Циппеліус, Райнгольд. Філософія права: Підручник: Пер. з нім. — К., 2000. — С. 11 — 27.)

2. Визначити методологічне навантаження правового принципу формальної рівності (за концепцією В.С. Нерсесянца).

(Нерсесянц В.С. Філософія права. Учень для вузов. - М.: ИНФРА М - Норма, 1997. — С. 17 — 22.)

Література: 2, 3, 4, 25, 26, 39, 40, 46.

Тема 3. Методологія філософії права

Питання для самоконтролю

1. Які рівні методології пізнання права?
2. В чому полягає філософська методологія пізнання права?
3. В чому полягає наукова методологія пізнання права? Яка роль логіки у науковій методології пізнання і систематизації права?
4. В чому сутність методології окремих конкретних наукових дисциплін (економіки, соціології, психології, інформатики, історії) у пізнанні права?
5. Які складові спеціально-юридичної методології у пізнанні правової реальності та окремих правових явищ?
6. Які основні типи праворозуміння можна виділити? Які сильні сторони та слабкі місця природно-правового мислення та правового позитивізму?
7. Яка світоглядно-методологічна підвалина ототожнення права з позитивним правом?
8. Яка світоглядно-методологічна підвалина абсолютизації державного суверенітету в розумінні призначення права?
10. В чому полягають світоглядно-методологічні підвалини у прагненні розуміння права як ціннісно-нейтрального феномену?
11. Яке співвідношення права з позитивним правом (законом)?
12. Розкрийте роль природно-правового мислення у розумінні сутності права.
13. Дайте характеристику моральної критики права і держави у природно-правовому мисленні.
14. Розкрийте зв'язок природно-правового мислення й ідеї природного та суспільного стану соціуму.
15. Що таке об'єктивізм у розумінні сутності права? Як розглядається співвідношення права і держави у правовому об'єктивізмі?
16. Що таке суб'єктивізм у розумінні сутності права? Що таке належне та смисл права?
17. Що означає орієнтація на розум і орієнтація на цінності у правовому суб'єктивізмі?
18. Що означає інтерсуб'єктивність і комунікативне обґрунтування права?
19. Що таке суспільний дискурс і система процедур контролю влади?
20. Що таке філософська та правова герменевтика?
21. Яке значення понять пояснення, інтерпретації, тлумачення та розуміння для права?
22. У чому полягає герменевтичний смисл поняття застосування?

Питання для дискусії

1. Який з підходів до методології пізнання права є найбільш адекватним? Чим, на ваш погляд, визначається розв'язання цього питання Д.А. Керимовим? (Керимов Д. А. Основы философии права. — М., 1992. — С. 15 — 23.)

2. Яка специфіка типології понять права в аспекті розрізнення юридичного й "легістського" праворозуміння (В.С.Нерсесянц). (Нерсесянц В.С. Філософія права. Учень для вузов. - М.: ИНФРА М - Норма, 1997. — С. 32 — 39.)

Практичні завдання

1. Зв'язок світогляду та методу у філософії права.
2. Загальнонаукові та частково-наукові методи у правовому пізнанні.
3. Філософський та правовий позитивізм.

4. Роль і значення суспільного блага в оцінці правового позитивізму.
5. Природно-правове мислення: розуміння сутності права.
6. Правовий суб'єктивізм, об'єктивізм та інтерсуб'єктивізм у розумінні сутності права.

Література: 2, 3, 4, 25, 36, 39, 40, 46;

Тема 4. Історичні типи філософії права. Загальна характеристика розвитку

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає особливість філософсько-правових ідей країн Стародавнього Сходу?
2. В чому полягає специфіка філософсько-правових ідей конфуціанства?
3. Охарактеризуйте філософсько-правові ідеї даосизму і „невидимого" управління правопорядком?
4. Охарактеризуйте ідею соціального порядку і варн у стародавньоіндійській філософсько-правовій думці.
5. Розкрийте особливості філософсько-правових ідей античного світу,
6. Розкрийте поняття справедливості, звичаю та закону в докласичний період Стародавньогрецьких філософсько-правових ідей.
7. Розкрийте поняття міри та справедливості у Піфагора.
8. Охарактеризуйте поняття світового порядку та Логосу у філософсько-правових ідеях Геракліта.
9. Розкрийте поняття розумного начала та закону у філософсько-правових ідеях Геракліта.
10. Співвідношення понять природного та штучного у філософсько-правових ідеях Демокріта. В чому різниця того, що існує „по правді" й того, що існує згідно з думкою людей?
11. Що казали софісти про природне та позитивне право?
12. Що казав Сократ про вищу необхідність та справедливість?
13. Що казав Сократ про роль знання у реалізації справедливості?
14. Погляди Платона на справедливість як основу організації державного устрою.
15. Що писав Платон про основні соціальні страти в ідеальній державі?
16. Охарактеризуйте ідеальне та емпіричне право у вченні Платона.
17. Охарактеризуйте типи справедливості у Платона.
18. Проаналізуйте визначення Арістотелем сутності людини.
19. Проаналізуйте два види справедливості у Арістотеля.
20. Розкрийте право як політичну справедливість у Арістотеля.
21. Охарактеризуйте позитивне право як умовне право у Арістотеля.
22. Як співвідносив писаний та неписаний закон Арістотель?
23. Розкрийте ідею верховенства закону у Арістотеля.
24. Охарактеризуйте філософсько-правові ідеї доби елінізму.
25. Розкрийте зміст договірної теорії права Епікура.
26. Охарактеризуйте поняття свободи у філософсько-правовому вченні Епікура.
27. Дайте характеристику формування поняття обов'язку у стоїків.
28. Охарактеризуйте космос як основу природного права у Ціцерона.
29. Як співвідносяться природне і писане право у Ціцерона.
30. Як співвідносяться приватне і публічне право у Ціцерона.
31. Охарактеризуйте основні особливості філософсько-правових ідей середньовічного європейського суспільства.
32. Порівняйте „град земний" і „град Божий" у філософсько-правових ідеях Августина.
33. Розкрийте ідею вищої Божої справедливості як основи правопорядку у Августина.
34. Охарактеризуйте страх Божий як внутрішню підставу правопорядку у Августина.
35. Розкрийте концепцію природного права Т.Аквінського.
36. Дайте характеристику філософсько-правової думки доби Відродження.
37. Охарактеризуйте філософсько-правові ідеї М.Лютера.
38. Розкрийте філософсько-правові ідеї Ж.Бодена.
39. Розкрийте філософсько-правові ідеї Г.Гроція.
40. Охарактеризуйте філософсько-правові ідеї Т.Гоббса.
41. У чому полягає ідея суспільного договору Т.Гоббса?
42. Розкрийте поняття правової безпеки у Т.Гоббса.
43. Проаналізуйте філософсько-правові ідеї Дж.Локка.
44. У чому полягає поділ влади у концепції Дж.Локка?
45. Розкрийте вплив ідей Дж.Локка на Конституцію США.
46. Проаналізуйте філософсько-правові ідеї Ш.Л.Монтеск'є.
47. Охарактеризуйте поділ влади у Ш.Л.Монтеск'є.
48. У чому полягає верховенство закону у Ш.Л.Монтеск'є?
49. Розкрийте філософсько-правові ідеї Ж.-Ж.Руссо.
50. Проаналізуйте філософсько-правові ідеї І.Канта.
51. Роль і значення категоричного імперативу І.Канта для розвитку ідеї правової держави.
52. Розкрийте основні положення філософії права Г.Гегеля.
53. Розкрийте розумність як основу легітимізації правопорядку у Г.Гегеля.
54. Проаналізуйте поняття права та його здійснення у Г.Гегеля.
55. Розкрийте поняття права як форму буття об'єктивного духу у Г.Гегеля.
56. Що писав Ф.-К.Савінії про право як продукт народного духу?

57. Що писав Г.Ф.Пухта про народний дух і його реалізацію у звичаєвому праві.
58. Дайте характеристику положення марксистської філософії права про право як вираження і закріплення волі пануючого класу.

Практичні завдання

1. Філософсько-правові ідеї досократівського періоду.
2. Філософсько-правові ідеї пізньої античності.
3. Основні ідеї філософії права Г.Гегеля.
4. Зв'язок правових та філософських ідей Памфіла Юркевича.

Література: 6, 10, 12, 20, 22, 25, 33, 39, 40; 5, 10, 16, 18.

Тема 5. Історичні типи концепцій позитивного права

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте позитивне право як право, виражене в законі.
2. Дайте характеристику права сили і сили права. Як співвідносяться право і влада?
3. Розкрийте основні особливості правового позитивізму.
4. Проаналізуйте позитивізм у філософії та позитивізм в юриспруденції.
5. У чому полягає абсолютизація значення норм права у правовому позитивізмі?
6. Поясніть феномен отождолення права з позитивним правом у правовому позитивізмі.
7. Розкрийте світоглядні, економічні та психологічні джерела правового позитивізму.
8. В чому полягає абсолютизація державного суверенітету в правовому позитивізмі?
9. Розкрийте право як продукт боротьби політичних сил у правовому позитивізмі.
10. Поясніть прагнення до ціннісно-нейтрального розуміння права в правовому позитивізмі. У яких випадках проявляється інтерпретація права як чистої форми, байдужої до понять справедливості і суспільного блага?
11. Поясніть прагнення до чіткості положень у правовому позитивізмі.
12. Розкрийте обстоювання самоцінності правового порядку у правовому позитивізмі.
13. Поясніть орієнтацію на формальну правильність процедури у правовому позитивізмі.
14. Охарактеризуйте Т.Гоббса як попередника правового позитивізму в аспекті абсолютизації державного суверенітету та визнання найвищої цінності правової безпеки відносно права людини.
15. Порівняйте фактологічний, етатистський та соціологічний правовий позитивізм.
16. Розкрийте тлумачення закону як команди чи наказу в правовому позитивізмі Дж.Остіна.
17. Поясніть акцентацію на зовнішній стороні правового явища в правовому позитивізмі Дж.Остіна.
18. Розкрийте неопозитивістське вчення про чисте право Г.Кельзена.
19. Охарактеризуйте отождолення природного права із мораллю у правовому позитивізмі.
20. Охарактеризуйте правовий позитивізм як теорію чинного права.
21. Охарактеризуйте правовий позитивізм як теорію чинного права.
22. Прокоментуйте неопозитивістське твердження Х.Харта про реалію „визнання" більшістю примусових санкцій влади.

Література: 3, 16, 19, 25, 39, 40, 46; 15, 16, 19.

Тема 6. Історичні типи концепцій природного права.

Питання для самоконтролю

- 1 Проаналізуйте ідеї природного права у філософсько-правових вченнях античного світу (Демокрит, Цицерон).
- 2 Розкрийте ідеї природного права у філософсько-правових вченнях середньовіччя (Т.Аквінський).
- 3 Охарактеризуйте ідеї природного права у філософсько-правовому вченні Г.Гроція.
- 4 Виділіть ідеї природного права у філософсько-правовому вченні Т.Гоббса.
- 5 Що стверджував Т.Гоббс про природжене право людини на життя?
- 6 Співвіднесіть природні права та природні закони у вченні Т.Гоббса.
- 7 Охарактеризуйте природне право і цивільний закон у вченні Т.Гоббса.
- 8 В чому полягає гармонія природного і цивільного права згідно з вченням Дж.Локка?
- 9 Розкрийте утилітаризм природно-правової концепції Дж.Локка.
- 10 Порівняйте характеристику природних та соціальних законів у природно-правовому вченні Ш.Л.Монтеск'є.
- 11 Дайте характеристику поняття „природного стану" життя людей в філософсько-правовому вченні Ж.-Ж.Руссо.
- 12 Проаналізуйте апіорність та розумність природного права у вченні І.Канта.
- 13 Поясніть ідею розумності та дійсності природного права у філософсько-правовому вченні Г.Гегеля.
- 14 Охарактеризуйте концепції природного права ХХ століття.

Практичні завдання

1. Співставлення концепції природного права з концепцією штучного походження права.
2. Генезис ідей природного права в країнах стародавнього Сходу.
3. Ідеї природного права у вченні Цицерона.
4. Ідеї природного права в європейському Середньовіччі.
5. Ідеї природного права в філософсько-правових концепціях Нового часу.

Література: 2, 3, 4, 19, 25, 39, 40, 46; 12.

Тема 7. Філософія права ХХ ст.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте апіорний, історично інваріантний зміст права в неокантіанській концепції Р.Штаммлера.
2. Проаналізуйте неокантіанське тлумачення надзаконодавчої справедливості, визначеності цілі та правової

стабільності в концепції Г.Радбруха.

3. Розкрийте принципи внутрішньої моралі права у філософсько-правовій концепції Л.Фуллера.

4. Основні положення філософсько-правової теорії справедливості Дж.Роулса.

5. В чому сутність уявлень В.Майгофера про природне право як право екзистенції?

6. В чому полягає комунікативна теорія обґрунтування справедливості Ю.Габермаса?

7. Охарактеризуйте дискурс як модель демократичної процедури у філософсько-правовій концепції Ю.Габермаса.

8. Поясніть визнання кожного індивіда кожним іншим індивідом спільноти як критерій легітимності правових норм у філософсько-правовій концепції Ю.Габермаса.

Практичні завдання

1. Виникнення теорії цінностей у другій половині XIX століття та становлення проблематики моральних і правових цінностей.

2. Індивідуальна та суспільна свідомість як носії правових цінностей.

3. Ціннісний та регулятивний аспекти правосвідомості.

4. Право як суспільна цінність.

Література: 2, 3, 4, 16, 19, 25, 26, 32, 39, 40, 46, 48; 2, 3, 15.

Тема 8. Правова антропологія

Питання для самоконтролю

1. Поясніть неможливість існування людини без права та правовідносин.

2. Розкрийте вплив концепцій людини на характер права.

3. Охарактеризуйте спосіб буття людини як суб'єкта права в якості основного змісту правової антропології.

4. Розкрити вплив уявлень про природу людини на концепцію соціально-правових відносин.

5. Порівняти концепції соціального договору Т.Гоббса та Ж.-Ж.Руссо в аспекті їх погляду на природу людини.

6. Показати вплив ідей Ж.-Ж.Руссо про природу людини на формування його ідеї народного суверенітету.

7. Розкрити вплив ідей Ш.Л.Монтеск'є про природу людини на формування його концепції поділу влади.

8. Розкрити значення розуміння людини як істоти, що орієнтується на належне, для правової антропології.

9. Розкрити поняття кооперативної та конфліктної людини як альтернативних підходів правової антропології.

10. Співставити поняття щастя та свободи як альтернативних мотивацій правової антропології.

11. Показати взаємозв'язок необмеженої свободи дії із загрозою для життя людини внаслідок насильства.

12. Охарактеризувати теорію волі як засаду обґрунтування прав людини.

13. Розкрити феномен інтересу як засадничого принципу формування прав людини.

14. В чому полягає діалектика прав і обов'язків при обґрунтуванні смислу права?

15. Пояснити права людини як простір її автономії та індивідуального розвитку.

16. Розкрити право на самоідентичність як найважливіше право особи.

17. Пояснити залежність тлумачення прав людини від погляду на неї як істоту повсякденну чи екстраординарну.

18. Розкрити роль і значення взаємовизнання осіб для формування правосвідомості.

19. Поясніть неможливість виконання зобов'язань без взаємовизнання осіб.

20. Охарактеризуйте правовий суб'єкт як спосіб представленості особи іншими особами.

21. Гуманістична природа права і здатність бути автономним суб'єктом на основі взаємовизнання.

Практичні завдання

1. Історична динаміка співвідношення права і влади.

2. Роль повсякденної правосвідомості у процесі легітимізації права.

3. Значення протестантської традиції для становлення ідеї громадянського суспільства.

4. Значення філософсько-правових ідей І.Канта для становлення сучасного соціально орієнтованого громадянського суспільства.

Література: 1, 4, 21, 24, 29, 30, 36, 39, 40, 46, 47, 49.

Тема 9. Правова аксіологія

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте регулятивний характер правових цінностей та оцінок.

2. Охарактеризуйте оцінку як процедуру вибору на основі цінності.

3. Охарактеризуйте правову норму як основу оцінки діяння з позицій права.

4. Охарактеризуйте цінність права як юридично-нормативне закріплення цінностей та оцінок.

5. Розкрийте оцінювальний характер правотворчості та правореалізації.

6. Охарактеризуйте формування дозволів, заборон та зобов'язань як результат оцінювання відповідних об'єктів свідомістю суб'єкта права.

7. Проаналізуйте сферу оцінювання у праві: матеріальні об'єкти, суспільні відносини, людські вчинки, вольові феномени, ідеї, соціальні інститути.

8. Охарактеризуйте правові принципи як трансформовані суспільні ідеали та регулятивні моделі, що добре себе зарекомендували.

9. Що означає поняття деонтичних цінностей?

10. Розкрийте наказовий характер правових цінностей.

11. Охарактеризуйте свободу й справедливість як основні правові цінності.

12. Розкрийте справедливість як міру, закон і принцип буття й діяльності.

13. Охарактеризуйте право як нормативно закріплену справедливість.

14. Дати характеристику розподільної та відплатної справедливості.

15. Охарактеризуйте справедливість як критерій оцінки суспільних відносин, дій та поведінки людини.
16. Співвіднесіть формальну та змістовну справедливість у праві.
17. Порівняйте поняття персональної та інституціональної справедливості.

Практичні завдання

1. Право як інструмент і як соціальну цінність, що сприяє розвитку особистості.
2. Самореалізація і самостворення людини як критерій правової цінності.
3. Феномен закріплення норм та законів розвитку культури у правових процедурах і механізмах.

Література: 2, 9, 16, 25, 26, 32, 39, 40, 46; 2, 3, 18.

Тема 10. Правосвідомість як проблема філософії права

Питання для самоконтролю

1. Співвіднесіть поняття інституційної та не інституційної правосвідомості.
2. Дайте порівняння повсякденної та теоретичної (спеціалізованої) правосвідомості.
3. Співвіднесіть правосвідомість позитивну (котра стосується позитивного права) і природну (що стосується природного права).
4. Проаналізуйте поняття почуттів, навичок та звичок як елементів повсякденної правосвідомості.
5. Охарактеризувати практичність правосвідомості. Чи можлива її споглядальність?
6. Як відбувається функціонування правосвідомості, починаючи з пізнання, оцінки інформації про характеристики правової реальності, а також оцінки можливих моделей поведінки і, нарешті, вольове втілення цих знань і оцінок у конкретні вчинки?
7. Розкрити закон духовної гідності як аксіому правосвідомості.
8. Розкрити духовну автономію особистості як аксіому правосвідомості.
9. Розкрити правове визнання та взаємовизнання як аксіому правосвідомості.
10. Охарактеризувати оцінку чинних законів правосвідомістю з позиції критеріїв моральності та справедливості.
11. Співвіднести інструментальну та абсолютну, моральну цінність права.
12. Розкрити моральність як готовність громадян до відповідального здійснення соціальних свобод.
13. Охарактеризувати право як визнання публічною владою моральної самодостатності громадян.

Практичні завдання

1. Універсальність ідеї права для західної культури в контексті процесів глобалізації світового соціуму.
2. Співвідношення базової моралі та права.
3. Значення правової соціалізації для формування правосвідомості.
4. Розкрити пізнавальну, оцінювальну та регулятивну функції правосвідомості.
5. Проаналізувати мораль і право як універсально значущі ціннісно-нормативні системи суспільства.

Література: 1- 4, 7, 19, 25, 26, 35, 39, 40, 46, 48, 49, 50; 15, 16.

Тема 11. Інституційний вимір права

Питання для самоконтролю

1. Проаналізувати причини забезпечення примусовості загальноприйнятих норм і правил за допомогою політико-правових інститутів.
2. Розкрити єдність норми, санкції та правової форми, що їх супроводить, у правовому інституті.
3. Дати характеристику визначеності правового статусу суб'єктів у правових інститутах.
4. Охарактеризувати дозволені, не заохочувані та заборонені дії у правових інститутах.
5. Дати характеристику різних політико-правових інститутів.
6. Охарактеризувати державу, судові, адміністративні органи, політичні партії, органи правопорядку і соціального контролю як політико-правові інститути.
7. Розкрити принцип первинності, верховенства права щодо держави. Чим зумовлена практика порушення цього принципу?
8. Розкрити обумовленість держави правом і забезпечення загальнообов'язковості дії права державою.
9. Пояснити принцип підпорядкування держави праву, обов'язковість виконання посадовими особами своїх повноважень і неприпустимість використання цих повноважень у власних приватних цілях.
10. Проаналізувати парадоксальність влади стосовно права: неможливість реалізації права без влади і, водночас, несумісність влади з правом.
11. Пояснити причини передачі права на насильство державі.
12. Охарактеризувати легітимацію як процедуру визнання законності права, відносин чи повноважень особи з боку суспільства.
13. Охарактеризувати традиційну, харизматичну та раціонально-правову легітимацію.
14. Співвіднести легітимацію через посередництво суверенітету народу та через права людини.
15. Розкрити співвідношення правової державі та громадянського суспільства.
16. Охарактеризувати ознаки правової держави.
17. Розкрити співвідношення поняття правового суспільства та правової держави.
18. Охарактеризувати правове суспільство як ідеальний тип громадянського суспільства.
19. Показати значення органічних конституційних законів та законів

другого рівня для реалізації положень конституції.

Практичні завдання

1. Інститут як форма організації та регулювання суспільного життя.
2. Типи соціальних інститутів у сучасному суспільстві.

3. Місце політико-правових інститутів серед інших інститутів у суспільстві.
4. Роль політико-правових інститутів в управлінні соціальними відносинами та їх регулюванні.
5. Інститути правотворчості, суспільні рухи, інститути прав людини, правового виховання, розв'язання правових конфліктів як політико-правові інститути.

Література: 1- 5, 9, 13, 15, 21, 24, 29, 30, 34, 36, 39, 40, 46, 47, 49.

6.4. Індивідуально-консультативна робота

Індивідуально-консультативна робота передбачає проведення індивідуальних та групових консультацій із студентами, які недостатньо засвоїли навчальний матеріал з курсу (для студентів денної та заочної форми навчання), а також відпрацювання студентами пропущених занять та незадовільних оцінок (для студентів денної форми навчання).

VII. Форми поточного та підсумкового контролю

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ:

1. Предмет філософії права.
2. Філософія права в системі соціогуманітарних наук.
3. Теорія права і філософія права. Їх співвідношення.
4. Рівність, свобода й справедливість як складові сутності права.
5. Право як формальна рівність.
6. Правові виміри свободи.
7. Взаємозв'язок свободи, відповідальності та провини.
8. Право як волевиявлення особи.
9. Ідея права і правова ідея.
10. Що таке догма права? Її співвідношення з теорією права і філософією права.
11. Поняття онтології права.
12. Методологія пізнання права.
13. Методологія юридичної практики.
14. Співвідношення права і закону.
15. Філософський, науковий та спеціально-юридичний методи аналізу права.
16. Правовий об'єктивізм, правовий суб'єктивізм та правовий інтерсуб'єктивізм.
17. Поняття правового позитивізму.
18. Ототожнення права і позитивного права як риса правового позитивізму.
19. Абсолютизацію державного суверенітету як риса правового позитивізму.
20. Дати характеристику прагнення до ціннісно-нейтрального поняття права в правовому позитивізмі.
21. Пояснити заперечення зв'язку права і моралі у правовому позитивізмі.
22. Пошук глибинних засади права у концепціях природного права.
23. Моральна критика права і держави у концепціях природного права.
24. Елементи утопії у природно-правових концепціях.
25. Проект ідеального гармонійного стану суспільства у природно-правових концепціях.
26. Імператив гуманізації правопорядку у природно-правових концепціях.
27. Космологічні, раціоналістичні та антропологічні концепції природного права.
28. Природно-правові концепції Середньовіччя та Нового часу.
29. Досократівська філософія права.
30. Філософсько-правові погляди Сократа.
31. Філософсько-правові погляди Платона.
32. Поняття справедливості у вченні Платона про державу.
33. Позитивне та ідеальне право у вченні Платона про державу.
34. Вчення Арістотеля про справедливість та верховенство закону.
35. Співвідношення понять свободи, справедливості та договору у філософсько-правовому вченні Епікура.
36. Природна основа справедливості у філософсько-правовому вченні Цицерона.
37. Філософсько-правові ідеї Т.Аквінського.
38. Філософсько-правове вчення Н. Макіавеллі.
39. Філософсько-правова концепція М.Лютера.
40. Вчення про природне право Г.Гроція.
41. Філософсько-правове вчення Т.Гоббса.
42. Філософсько-правове вчення Дж.Локка.
43. Філософсько-правові ідеї Ш.Л.Монтеск'є.
44. Філософсько-правові ідеї Ж.-Ж.Руссо.
45. Етико-правові ідеї І.Канта.
46. Філософія права Г.Гегеля.
47. Філософія права Ф.-К.Савіньї.
48. Філософія права Г.-Ф.Пухти.
49. Марксистська філософія права.
50. Чиста теорія права Г.Кельзена.
51. Неокантіанська філософія права Ф.Штаммера.
52. Філософія права Дж.Роулса.
53. Комунікативна теорія обґрунтування справедливості Ю.Габермаса.

54. Філософсько-правові ідеї Київської Русі.
55. Філософсько-правові ідеї України класичної доби.
56. Філософсько-правових ідей України ліберально-романтичного періоду.
57. Сучасний етап філософсько-правової думки в Україні.
58. Онтологічна природа права.
59. Форми буття права: ідеї права, закону, правового життя.
60. Антропологічні основи права.
61. Філософський зміст обґрунтування прав людини.
62. Цінності у праві та право як цінність.
63. Поняття правосвідомості в контексті філософії права.
64. Співвідношення понять права та моралі.
65. Роль політико-правових інститутів і здійсненні права.
66. Види легітимізації права.
67. Поняття та реальність правової держави.
68. Ідея правової держави у філософії права ХХ століття.
69. Перспективи формування правового суспільства в Україні.
70. Реальність прав і свобод громадян у сучасному суспільстві.
71. Співвідношення етичного, релігійно-етичного та природного обґрунтування права.
72. Філософія та ідеології права.
73. Природне право як початковий виразник і носій філософії права у реальному життєвому бутті.
74. Природне право як методологічний принцип філософського висвітлення правових проблем.
75. Природне право та ідеї демократії.
76. Гуманістичний сенс природного права.
77. Природне право як першопочатковий виразник ідей філософії права.
78. Біосоціальні основи позитивного права.
79. Право як реалізація свободи у зовнішніх відносинах людей.
80. Неписане корпоративне партійно-комуністичне право.
81. Право як форма об'єктивованого розуму.
82. Чисте і реальне право у контексті аналізу фактичного змісту діючого права.
83. Головні функції та компоненти правової безпеки.
84. Чіткість і прозорість як властивості еталонного права.
85. Неперервність і стабільність як риси правового порядку.
86. Суспільство як структура вчинків, зорієнтованих смыслом.
87. Поділ влади як принцип конституційного права.
88. Функції договірної оформлення правових відносин.
89. Взаємовплив права та суспільства.
90. Легітимізація на основі компетентного прийняття рішень і процедур шляхом консенсусу.

ПИТАННЯ ДЛЯ ЕКЗАМЕНУ:

1. Обґрунтувати предмет філософії права і порівняти його з предметом філософії та предметом правознавства як юридичної науки.
2. Розкрити поняття свободи у філософії та праві.
3. У чому сутність утилітаризму природно-правової концепції Дж.Локка?
4. Обґрунтувати місце філософії права у системі юридичних наук.
5. Проаналізувати поняття почуттів, навичок та звичок як елементів повсякденної правосвідомості.
6. Розкрити сутність ідей природного права у філософсько-правовому вченні Г.Гроція.
7. Обґрунтувати завдання та функції філософії права.
8. Розкрити історичну специфіку феномену свободи у розвитку людської цивілізації.
9. Тлумачення закону як команди чи наказу у правовому позитивізмі Дж.Остіна.
10. Проаналізувати пізнавальну цінність філософії права.
11. Розкрити співвідношення понять свободи, відповідальності та провини в історії світової цивілізації.
12. Висвітлити сутність неопозитивістського вчення про чисте право Г.Кельзена.
13. Як співвідносяться предмет філософії права з предметом соціології права та з предметом теорії права?
14. Проаналізувати значення поняття справедливості для права.
15. Обґрунтувати сутність ідеї поділу влади в концепції Дж.Локка.
16. Визначити методологічне навантаження правового принципу формальної рівності (за концепцією В.С. Нерсесянца). Абстрактне формальне рівне право і набуті права осіб.
17. Проаналізувати особливості філософсько-правових ідей країн стародавнього сходу.
18. Розкрити сутність апріорного, історично інваріантного змісту права в неокантіанській концепції Р.Штаммлера.
19. Обґрунтувати підстави правової онтології. Співвідношення рівнів буття права.
20. Розкрити сутність філософсько-правових ідей конфуціанства.
21. Основні положення філософсько-правової теорії справедливості Дж.Роулса.
22. Проаналізувати співвідношення понять правового буття, правової реальності та правової дійсності.
23. Розкрити сутність філософсько-правових ідей даосизму і „невидимого" управління правопорядком.
24. Дискурс як модель демократичної процедури у філософсько-правовій концепції Ю.Габермаса.
25. Обґрунтувати підвалини правової аксіології.

26. Проаналізувати ідею соціального порядку і варн у стародавньоіндійській філософсько-правовій думці.
27. Індивідуальна та суспільна свідомість як носії правових цінностей.
28. Розкрити зміст поняття правової реальності та значення поняття ідеального у праві. Що таке суще та належне у праві?
29. Проаналізувати особливості філософсько-правових ідей античного світу.
30. Ціннісний та регулятивний аспекти правосвідомості.
31. Обґрунтувати правову дійсність як єдність ідеально-нормативного та фактично-реального у праві.
32. Проаналізувати поняття справедливості, звичаю та закону в докласичний період Стародавньогрецьких філософсько-правових ідей.
33. Розкрити вплив концепцій людини на характер права.
34. Співставити поняття дії права та правової дійсності. Розкрити співвідношення понять ідеї права (належного), закону (правової реальності) та правового життя (правової дійсності та рівнів дії права).
35. Визначити поняття міри та справедливості у Піфагора.
36. Розкрити вплив ідей Ж.-Ж.Руссо про природу людини на формування його ідеї народного суверенітету.
37. Проаналізувати рівні методології пізнання права.
38. Розкрити сутність поняття світового порядку та Логосу у філософсько-правових ідеях Геракліта.
39. Співставити поняття щастя та свободи як альтернативних мотивацій правової антропології.
40. Філософсько-правова думка Київської Русі.
41. З'ясувати сутність філософської методології пізнання права. У чому полягає наукова методологія пізнання права?
42. Проаналізувати співвідношення понять природного та штучного у філософсько-правових ідеях Демокріта. В чому різниця того, що існує „по правді" й того, що існує згідно з думкою людей?
43. Розкрити феномен інтересу як засадничого принципу формування прав людини.
44. Які складові спеціально-юридичної методології у пізнанні правової реальності та окремих правових явищ? Сутність методології окремих конкретних наукових дисциплін (економіки, соціології, психології, інформатики, історії) у пізнанні права.
45. Що казали софісти про природне та позитивне право?
46. Проаналізувати діалектику прав і обов'язків при обґрунтуванні смислу права.
47. Визначити основні типи праворозуміння. Які сильні сторони та слабкі місця природно-правового мислення та правового позитивізму?
48. Проаналізувати погляди Сократа про вищу необхідність та справедливість, про роль знання у реалізації справедливості (блага).
49. Розкрити роль і значення взаємовизнання осіб для формування правосвідомості.
50. Проаналізувати світоглядно-методологічну підвалину ототожнення права з позитивним правом.
51. Погляди Платона на справедливість як основу організації державного устрою. Ідеальне та емпіричне право у вченні Платона.
52. Розкрити сутність гуманістичної природи права і здатності бути автономним суб'єктом на основі взаємовизнання.
53. Визначити світоглядно-методологічні підстави абсолютизації державного суверенітету в розумінні призначення права.
54. Проаналізувати визначення Арістотелем сутності людини.
55. Розкрити історичну динаміку співвідношення права і влади.
56. Філософсько-правова думка в Києво-Могилянській академії.
57. Обґрунтувати роль природно-правового мислення у розумінні сутності права.
58. Проаналізувати два типи справедливості у Арістотеля. Право як політична справедливість.
59. Роль повсякденної правосвідомості у процесі легітимізації права.
60. Підстави моральної критики права і держави у природно-правовому мисленні.
61. Обґрунтувати позитивне право як умовне право у Арістотеля. Як співвідносив Арістотель писаний та неписаний закон?
62. Розкрити значення філософсько-правових ідей І.Канта для становлення сучасного соціально орієнтованого громадянського суспільства.
63. Визначити сутність об'єктивізму у розумінні сутності права. Як розглядається співвідношення права і держави у правовому об'єктивізмі?
64. Проаналізувати філософсько-правові ідеї доби елінізму.
65. Обґрунтувати оцінювальний характер правотворчості та правореалізації.
66. Філософсько-правових ідей України ліберально-романтичного періоду.
67. Розкрити основні особливості правового позитивізму. У чому полягають світоглядно-методологічні підвалини розуміння права як ціннісно-нейтрального феномену?
68. Визначити сутність поняття свободи у філософсько-правовому вченні Епікура.
69. Розкрити специфіку змісту деонтичних цінностей.
70. Проаналізувати сутність правового суб'єктивізму у розумінні сутності права. Орієнтація на розум і орієнтація на цінності у правовому суб'єктивізмі.
71. Визначити сутність поняття космосу як основи природного права у Ціцерона.
72. Дати характеристику розподільної та відплатної справедливості.
73. Проаналізувати сутність правового інтерсуб'єктивізму і комунікативного обґрунтування права. Що таке суспільний дискурс та система процедур контролю влади?
74. Обґрунтувати співвідношення природного і писаного права у Ціцерона. Як він співвідносив приватне і публічне право?

75. Визначити сутність формальної та змістовної справедливості у праві.
76. Зв'язок правових та філософських ідей Памфіла Юркевича.
77. Розкрити специфіку типології права в аспекті розрізнення юридичного й "легістського" праворозуміння (В.С.Нерсесянц).
78. Визначити сутність ідеї вищої Божої справедливості як основи правопорядку у Августина. Страх Божий як внутрішня підстава правопорядку.
79. Обґрунтувати поняття персональної та інституціональної справедливості.
80. Співставити правовий суб'єктивізм, об'єктивізм та інтерсуб'єктивізм у розумінні сутності права.
81. Проаналізувати концепцію природного права Т.Аквінського.
82. Розкрити сутність закону духовної гідності особистості як аксіоми правосвідомості.
83. Визначити сутнісну специфіку способу буття людини як суб'єкта права в якості основного змісту правової антропології. Людина як істота, що орієнтується на належне. Кооперативно-конфліктна природа людини.
84. Дати характеристику філософсько-правової думки доби Відродження.
85. Розкрити сутність закону духовної автономії особистості як аксіоми правосвідомості.
86. Проаналізувати право як інструмент і як соціальну цінність, що сприяє розвитку особистості. Самореалізація і самостворення людини як критерій правової цінності.
87. Розкрити поняття права та його здійснення, права як форми буття об'єктивного духу у Г.Гегеля.
88. Проаналізувати співвідношення інструментальної й абсолютної, моральної цінності права.
89. Співставити поняття інституційної та неінституційної правосвідомості. Повсякденна й теоретична (спеціалізована) правосвідомість.
90. Обґрунтувати філософсько-правові ідеї Т.Гоббса. Поняття правової безпеки у Т.Гоббса.
91. Універсальність ідеї права для західної культури в контексті процесів глобалізації світового соціуму.
92. Принцип первинності права щодо держави. Проаналізувати парадоксальність влади стосовно права: неможливість реалізації права без влади і, водночас, несумісність влади з правом. Легітимізація як процедура визнання законності права.
93. Марксистська філософія права про право як вираження й закріплення волі панівного класу.
94. Співвідношення базової моралі та права.
95. Перспективи формування правового суспільства в Україні.

ІХ. Рекомендовані джерела інформації

ОСНОВНА:

1. *Алексеев С.С.* Теория права. М., 1994.
2. *Алексеев С.С.* Восхождение к праву. Поиски и решения. 2-е изд. М., 2002.
3. *Алексеев С.С.* Право: опыт комплексного исследования. М., 1999.
4. *Алексеев С.С.* Философия права. –М. Норма, 1998.
5. *Биленчук П.Д., Гвоздецький В.Д., Сливка С.С.* Філософія права. К.: Атіка, 1999.
6. *Берман Г.Дж.* Западная традиция права: эпоха формирования. М., 1998.
7. *Бабик В. М.* Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: Монографія. К.: МАУП, 2000.
8. *Господарський кодекс України.* К., 2003.
9. *Гумплович Л.* Общее учение о государстве. СПб., 1990.
10. *Гаевський Я.* Українська політологія. К.: МАУП, 1994.
11. *Грабовський С., Ставроян С., Шкляр Л.* Нариси з історії українського державотворення. —К., 1995.
12. *Горський В. С.* Історія української філософії. К., 1996.
13. *Державна ідеологія в сучасній Україні: Матеріали наук.-практ. конф., 20 травня 1994 року.* К., 1995.
14. *Ершчев А. А.* История политических и правовых учений: Учеб. пособие. 2-е изд. К.: МАУП, 2001.
15. *Жоль К. К.* Философия и социология права. К., 2000.
16. *История политических и правовых учений / Под ред. С. Нерсесянца.* М., 1996.
17. *Керимов Д. А.* Основы философии права. М., 1992.
18. *Котюк В. О.* Теорія права. К., 1996.
19. *Кухта Б.* З історії української політичної думки. К., 1994.
20. *Кузнецов В.І.* Філософія права. Історія та сучасність: Навчальний посібник. К.: ВД «Стилос»: ПЦ «Фоліант, 2003. 382 с.»
21. *Медвідь Ф.М.* Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів. *Політичний менеджмент.* 2005. № 1 (10). 2004. С.35-43.
22. *Медвідь Ф.М.* Філософія права як навчальна дисципліна: проблеми викладання у вищих навчальних закладах. *Історія філософії: теорія та методологія (до 110-річчя від дня народження В.Ф.Асмуса): Збірник наукових праць.* К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2006. С.113-115.
23. *Медвідь Ф.М.* Пророк національного відродження. Політико-правова доктрина Тараса Шевченка. *Юридичний Вісник України. Загальнонаціональна правова газета.* 2014. № 9 (974). 1-7 березня.
24. *Медвідь Ф.М., Чорний Е.В., Нестеренко О.С.* Методологія юридичної практики в умовах модернізації політичної системи України. *Становлення і розвиток української державності: [зб. наук. праць]* МАУП. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. Вип.10: Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Становлення і розвиток української державності: актуальні проблеми державного та регіонального управління на сучасному етапі розвитку суспільства», м.Київ, 14 листопада 2013 р./ редкол.: А.М.Подольяка (голова) [та ін.]. 2014. С.188-193.
25. *Нерсесянц В. С.* Философия права: Учебник для вузов. М., 1997.
26. *Нерсесянц В.С.* Общая теория права и государства: Ученик для вузов. М.: Норма, 1999.
27. *История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. В. С. Нерсесянца.* М.: ИНФРА, 1996.

28. Коментар до Конституції України. К., 1996.
29. Конституційне право України / За ред. В.С. Погорілка. К., 1999.
30. Основи конституційного права / За ред. В.З.Копейчикова, К., 1997.
31. Онищенко Н.Н. Становление и развитие источников права на Украине. К., 1988.
32. Права человека: Учебник для вузов. М.: Норма, 1999.
33. ПОТУЛЬНИЦЬКИЙ В.А.. ТЕОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ: Курс лекцій. К., 1993.
34. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. К., 1996.
35. Скакун О.Ф. Теория государства и права. Харьков, 2000.
36. Соціологія права / За ред. О.М.Джужи. К., 2004.
37. Теория государства и права / Под ред. Н.И.Матузова М, 2000.
38. Тихонравов Ю.В. Основы философии права. – М., 1997.
39. Філософія права: Навч. посіб. / За заг. ред.. В.М. Костицького, Б.Ф.Чміля. К.: Юрінком Інтер, 2000.
40. Філософія права / За ред. О.Г.Данільяна. К., 2002.
41. Фінансове право. К., 1998.
42. Хозяйственное право / Под ред. В.К. Мамутова. К., 2002.
43. Хрестоматія з правознавства. К., 1998.
44. Цивільний кодекс України. К., 2003.
45. Цивільний процесуальний кодекс України К., 2004.
46. Цитпеліус, Райнгольд. Філософія права: Підручник: Пер. з нім. К., 2000.
47. Чичерин Б. Н. Філософія права. М., 1990.
48. Бачинин В.А., Чефранов В.А. История философии права: Курс лекций. Харьков: Право, 1998.
49. Щекін Г.В. Система соціологічного знання: Учеб. пособие. 3-е изд. К.: МАУП, 1998.
50. Щекін Г.В. Социальная теория и кадровая политика: Монографія. К.: МАУП, 2000.
51. ZAROSYLO, Volodymyr O. Vitalij V. ZAROSYLO, Julia H. KOROSTASHIVETS Nadiia P. BORTNYK Ulyana M. PAPAN. The Philosophy of Legal Education in Contemporary Ukraine: Worldview Basics. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, [S.l.], v. 9, n. 8, p. 2916-2920, dec. 2019. ISSN 2068-696X. Available at: <<https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/4163>>. Date accessed: 17 feb. 2020. doi: [https://doi.org/10.14505//jarle.v9.8\(38\).41](https://doi.org/10.14505//jarle.v9.8(38).41)
52. ASTRA Salvensis, Supplement no. 1, 2020 123 PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF HUMAN BEING IN THE LEGAL ENVIRONMENT IN UKRAINE Volodymyr O. ZAROSYLO1 , Oleksandr I. KOZACHENKO1 , Fedir M. MEDVID2 , Mykhaylo M. NIKONOV1 , Vitalii V. ZAROSYLO3
53. ASIA LIFE SCIENCES Supplement 22(2): 791-800, 2020 The Asian International Journal of Life Sciences Problems of law enforcement reform in Ukraine: Philosophical and legal aspects VOLODYMYR O. ZAROSYLO1* , VICTOR O. TIMASHOV2 , TETIANA B. ARIFKHODZHAIEVA3, TYKHON S. YAROVOI4 and PETRO M. KUKHARCHUK5
54. Horbachova K., Dudaryov V., Zarosylo V., Baranenko D., The right to euthanasia: the experience of the world's developed countries and the prospect of its implementation in Ukraine *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues* Volume 23, Issue 1 2020, Pages 1-6

ДОДАТКОВА (ПЕРШОДЖЕРЕЛА):

1. Аристотель. Политика. Сочинения: В 4 т. М., 1962. –Т. 4.
2. Бердяев Н. А. Смысл истории. М., 1950.
3. Вебер М. Избранные произведения. М., 1990.
4. Вольтер Ф. Философские повести. М., 1985.
5. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики. –М., 1988.
6. Гегель Г.В.Ф. Философия права. М, 1990.
7. Гельвеций К. О человеке. М., 1938.
8. Гроций Г. Три книги о войне и мире. М., 1956.
9. Гоббс Т. Левиафан. М., 1936.
10. Декарт Р. Избранные произведения. М., 1950.
11. Дорошенко Д. Нарис історії України: У 2 – х т. К., 1992.
12. Дюркгейм Э. Метод социологии. М., 1991.
13. Кант И. Критика практического разума. Спб., 1995.
14. Локк Дж. Два трактата про правління. Філософія політики. Хрестоматія в 4-х т. К., 2003. Т. 1.
15. Макіавеллі Н. Державець. Філософія політики. Хрестоматія в 4-х т. К., 2003. Т. 1.
16. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. М., 1960. Т. 1.
17. Монтескье Ш.-Л. Избранные произведения. М., 1955.
18. Платон. Государство. Собр. соч.: В 4 т. М., 1984. Т. 3.
19. Поппер К. Открытое общество и его враги. М., 1992. Т. 1. 2.
20. Попович М. Нарис історії культури України. К.: АртЕк, 1998.
21. Радбрух Г. Філософія права: Пер. з нім. К.: Тандем, 2006.
22. Рикер П. Герменевтика. Этика. Политика. М., 1995.
23. Ролз Дж. Теория справедливости. Новосибирск, 1995.
24. Руссо Ж.Ж. О причинах неравенства. СПб., 1907.
25. Сковорода Г. С. Собрание сочинений. М., 1955. Т. 1.

26. Спиноза Б. Богословско-политический трактат. М., 1935.
27. *Философия права* Гегеля и современность. М., 1977.
28. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. М., 2002.
29. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Спб., 2000.
30. Хейфе О. Политика. Право. Справедливость. Основоположения критической философии права и государства. М., 1994.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://www.ials.sas.ac.uk/library/library.htm> - Бібл. Інституту Поглиблених Правових Студій. Велика Британія.
2. <http://www.lawbook.by.ru/> - Бібліотека юриста.
3. <http://www.lib.ua-ru.net/index.html> - Веда – електронна бібліотека.
4. <http://www.lsl.lviv.ua/> - Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника.
5. <http://www.library.univ.kiev.ua> - Наукова бібліотека ім. М.Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.
6. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.
7. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libukr.html> - каталог національних бібліотек та інформаційних центрів України.
8. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libweb.html> - каталог національних бібліотек країн світу.
9. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/books.html> - каталог електронних бібліотек України.
10. <http://www.nbuv.gov.ua/db/ref.html> - реферативна база даних НБУ ім. В.І.Вернадського (включаючи юридичні науки).
11. <http://www.nbuv.gov.ua/online-2010/> - передплачені науково-інформаційні ресурси НБУ ім. В.І.Вернадського.
12. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/> - електронні наукові видання НБУ ім.В.І.Вернадського.
13. <http://allbest.ru/union/> - перелік безкоштовних бібліотек повних текстів.
14. <http://www.friends-forum.com/forum/printthread.php?t=5838&pp=30> – енциклопедії и словари.
15. <http://www.lib.com.ua/> - електронна бібліотека.
16. <http://www.slovari.org> – каталог словників (у тому числі, юридичні)
17. <http://www.ebk.net.ua> – повні тексти юридичних книг (бібліотека Князева).
18. <http://law.biz.ua/books/0023/0204.htm> - юридична бібліотека (Україна)
19. <http://pravo.biz.ua/> - юридична бібліотека (Україна).
20. <http://www.vuzlib.net/> -економіко-правова бібліотека (оцифровані підручники)
21. <http://chitalka.info/pravoznavstvo.html> - безкоштовна студентська бібліотека юридичних ресурсів.
22. <http://lawbook.by.ru/> - бібліотека юриста.
23. <http://www.tarasei.narod.ru/uchebniki.html> - правова бібліотека.
24. <http://urka.ru/catalog.php?parent=57> – каталог юридичних ресурсів.
25. www.lawukraine.com - каталог юриста.
26. www.defence.com.ua - сам собі юрист.
26. <https://prometheus.org.ua/> - платформа массовых открытых онлайн-курсов
27. <https://www.ed-era.com/> - студия онлайн-образования

Юридические фильмы:

1. Адвокат дьявола / Devil's Advocate (США, 1997, реж. Т. Хекфорд);
2. Адвокат з Шимане / Shimane no Bengoshi (Японія, 2007, реж. Т. Гаяші);
3. Адвокат терору / L'avocat de la terreur (Франція, 2007, реж. Б.Шредер);
4. Арест Фрідманів / Capturing the Friedmans (США, 2003, реж. А.Джарекі)
5. Асистентка / La tourneuse de pages (Франція, 2006, реж. Д. Деркур);
6. В ім'я отця / In the Name of the Father (Великобританія / Ірландія, 1993, реж. Д. Шерідан);
7. Декалог 5 / Dekalog 5 (Польща, 1989, реж. К. Кесльовський);
8. Законслухняний громадянин / Law Abiding Citizen (США, 2009, реж. Ф. Гері Грей);
9. Дещо про Генрі / Regarding Henry (США, 1991, реж. М. Ніколс);
10. Вище неба / Up in the Air (США, 2010, реж. Дж. Райтман);
11. Правосуддя для всіх. / ...And Justice for All. (США, 1979, реж. Н. Джуісон);
12. Сократ (СССР, 1991, реж. В. Соколов);
13. Три кольори: Червоний / Trois couleurs: Rouge (Польща-Франція-Швейцарія, 1994, реж. К. Кесльовський);
14. Читач / The Reader (США/ФРН, 2009, реж. С. Долдрі).

